

รูปแบบการจัดการสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของ
เกษตรกรตามหลักวิถีพุทธในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา*

RUBBER PLANTATION MANAGEMENT STYLE RICE FIELDS
AND OIL PALM PLANTATION OF FARMERS ACCORDING TO
BUDDHIST PRINCIPLE IN NAKHON SI THAMMARAT AND
SONGKHLA PROVINCE

พีระศิลป์ บุญทอง

Peerasil Bunthong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

Mahachulalongkonrajavidyalaya University Nakhon Si Thammarat Campus, Thailand

ประสิทธิ์ รักนุ้ย

Prasit Raknuiy

วนิดา เหมือนจันทร์

Wanida Mueanjan

นักวิชาการอิสระ

Independent scholar, Thailand

E-mail: pichita2560@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาผลกระทบเกษตรกรการทำสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมัน 2) เพื่อพัฒนาการจัดการเกษตรกรการทำสวนยางพารา นาข้าวและสวนปาล์มน้ำมัน 3) วิเคราะห์รูปแบบการจัดการเกษตรกรการทำสวนยางพารา นาข้าว และปาล์มน้ำมัน แบบสมาร์ตฟาร์ม โดยดำเนินการวิจัยแบบผสมผสานทั้งการวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เชื่อมโยงข้อมูลความคิดเห็นและพัฒนาการจัดการเกษตรกรการทำสวนยางพารา นาข้าว และปาล์มน้ำมัน แบบสมาร์ตฟาร์มเข้าด้วยกัน ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purpose

* Received 4 June 2019; Revised 27 June 2019; Accepted 28 June 2019

Sampling) จากกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 8 คน ในจังหวัดสงขลา จำนวน 8 คน รวม 16 คน โดยใช้แบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) วิเคราะห์ข้อมูลแล้วนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1. เกษตรกรที่ทำการเกษตรแบบเดิม เช่น ปลูกข้าวอย่างเดียว ทำสวนยางพาราอย่างเดียว ทำสวนปาล์มน้ำมันอย่างเดียว ทำให้มีผลกระทบ คือ รายได้ไม่เพียงพอ ผลผลิตตกต่ำ ดินเสื่อมโทรม แต่เมื่อนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือที่ดีในการจัดการทำสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมัน แบบสมาร์ทฟาร์ม ให้ถูกกาลเทศะ มีความเหมาะสม ทำให้เกษตรกรพัฒนาได้ถูกต้องมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนปลอดภัย

2. การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การนำกระบวนการเกษตรแบบวิถีพุทธ มาปรับใช้เพื่อการพัฒนาแบบการทำเกษตร เช่น ไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความซื่อสัตย์ ไม่เกียจคร้าน มีภูมิคุ้มกันที่ดี รู้จักใช้ภัยทรัพย์สิน รวมทั้งการศึกษา และทำตามเกษตรกรต้นแบบ การนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาใช้ เป็นแนวทางส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรมีความมั่นคงในการจัดทำเกษตรของตนเป็นอย่างดี

3. รูปแบบการทำสวนยางพารา นาข้าว และปาล์มน้ำมัน แบบสมาร์ทฟาร์ม ทำให้เกษตรกร มีวิถีชีวิตที่ดีขึ้นทั้งในเรื่องสุขภาพ มีสุขภาพในการทำงาน อีกทั้งยังสามารถประกอบอาชีพอื่น ๆ ร่วมด้วย เกษตรกรมีโอกาสดำเนินการให้เหมาะสม สอดคล้องกับศักยภาพและความต้องการของเกษตรกรเอง และผู้บริโภค และเมื่อนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงในวิถีชีวิตในแต่ละวัน จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้สังคมเกษตรเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญแบบยั่งยืน

คำสำคัญ: รูปแบบการจัดการ, สวนยางพารา นาข้าว และปาล์มน้ำมัน, สมาร์ทฟาร์ม, หลักวิถีพุทธ

Abstract

The objectives of this research are: 1) to study the effects of farmers in making rubber plantations, paddy fields and oil palms 2) to improve the management of farmers in making rubber plantations, paddy fields and oil

palms 3) to analyze the pattern of farmers management in making rubber plantations, paddy fields and oil palms on Smart Farm By conducting a mixed research, including documentary research and qualitative research, which links the opinions and development of farmers in making rubber plantations, paddy fields and oil palms on Smart farm together. The researcher selected a sample group by Purpose Sampling, 8 people in Nakhon Si Thammarat Province and 8 people in Songkhla Province, totaling 8 people, and used an in-depth interview to analyze the data and presented the results.

The research found that:

1. Farmers who do traditional farming such as rice planting only, rubber plantation only and oil palm plantation only resulting in an Inadequate income, poor productivity, deteriorated soil but applying Buddhism principles as a good tool for managing rubber plantations, paddy fields and oil palms on Smart Farm to be timely Appropriate allowing farmers to develop correctly with stability, wealth, sustainability and safety.

2. Adopting the Sufficiency Economy Philosophy and applying the Buddhist way of agriculture to be used for the development of agricultural forms such as not hurting one's self and others, diligence, effort, not being lazy, having good immunity, knowing how to spend property and education, following the prototype farmers and applying technology and innovation to be a guideline to promote and support farmers in having stability in their agricultural production as well.

3. Pattern of rubber plantations, paddy fields and oil palms on Smart Farm is to be many agricultural practices in one place, fully integrated, make farmers a better way of life. Both in health and freedom of work as well as being able to engage in other occupations. Farmers have the opportunity to produce products appropriately and in line with the potential and needs of

farmers and consumers. And when linking Buddhist principles in everyday life, it will drive the agricultural society to change towards sustainable growth.

Keywords: Pattern, Rubber plantations Paddy fields and Oil palms, smart farms, Buddhist principles

บทนำ

รูปแบบการจัดการสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา สภาพปัญหาการทำเกษตรในเขตพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชและสงขลา ซึ่งในอดีตได้ชื่อว่าเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของภาคใต้ แต่ปัจจุบันได้ประสบกับปัญหาด้านเศรษฐกิจโดยเฉพาะปัญหาในเรื่องรายได้ของเกษตรกรที่ค่อนข้างต่ำไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ จึงเป็นสาเหตุให้การพัฒนาในพื้นที่ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้ดำเนินการส่งเสริมอาชีพด้านการเกษตร ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยี มีทางเลือกในการผลิตพืชที่เหมาะสมยิ่งขึ้น เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มรายได้ เพิ่มความมั่นคง ยั่งยืนและเพิ่มคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นให้แก่เกษตรกร เพื่อลดปัญหาความยากจนของเกษตรกร เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในภาคเกษตรกรรม สร้างความยั่งยืนในกระบวนการพัฒนาอาชีพเกษตรกร เป็นการพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในพื้นที่ เป็นการขยายผลปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร (กรมวิชาการเกษตร, 2561)

จากปัญหาดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการจัดการทางด้านการเกษตรของไทยยังเป็นประเด็นที่มีความสำคัญและจะต้องเร่งแก้ไข เนื่องจากเป็นเรื่องปากท้องของประชาชน การสร้างรูปแบบการจัดการสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา เป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและภาคเอกชนควรตระหนักร่วมกันในฐานะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นสถาบันของสงฆ์ที่มีการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เช่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์และศาสตร์อื่น ๆ ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยทำการสุ่มเอา 2 จังหวัด 4 อำเภอทางภาคใต้ของประเทศไทย คือ จังหวัดสงขลา และจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเลือกอำเภอที่

มีการจัดการด้านการเกษตรที่มีรูปแบบที่ชัดเจน คือ อำเภอรัตนภูมิ อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา และอำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นการจัดการเกษตรที่บูรณาการกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เพื่อให้ภาคการเกษตรมีความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน มีการใช้เทคโนโลยีมาสร้างนวัตกรรมให้อยู่บนพื้นฐานหลักปรัชญาเกษตรพอเพียง มีการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่เกษตรกร ให้มีความมั่นคงทางด้านอาหาร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาผลกระทบเกษตรกรทำสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมัน
2. เพื่อพัฒนาการจัดการเกษตรกร การทำสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมัน
3. วิเคราะห์รูปแบบการจัดการทำสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมัน แบบสมาร์ทฟาร์ม

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธ ในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา ”การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เชื่อมโยงข้อมูลความคิดเห็นและพัฒนาการจัดการเกษตรกรทำสวนยางพารา นาข้าว และปาล์มน้ำมัน แบบสมาร์ทฟาร์มเข้าด้วยกัน โดยมีวิธีการศึกษาใน 2 ลักษณะ

1. การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) เป็นขั้นตอนแรกโดยการศึกษาในชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ ค้นคว้าหนังสือ จากการศึกษาชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความวารสาร เอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้อง รายงานการวิจัย สื่ออินเทอร์เน็ต รวมทั้งการศึกษาแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรวิถีพุทธ เกษตรสมาร์ทฟาร์มและแนวคิดการเกษตรแบบผสมผสานแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านในภาคใต้ ภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ด้วยการใช้หลักวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลมาเป็นกรอบแนวคิดการจัดการสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธ ในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา ตลอดจนใช้เป็นแนวคิดในการศึกษาภาคสนามต่อไป

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ (Interview) แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) มีลักษณะคำถามปลายเปิดเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) วิเคราะห์ในเชิงตรรกะ (Analytic) (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, 2556)

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

1.1 แบบสัมภาษณ์ เกษตรกรผู้ประกอบการทำเกษตร สวนยางพารา นาข้าวและปาล์มน้ำมัน เช่น ข้อมูลพื้นฐาน ความรู้ เจตคติ กระบวนการวิจัย ผลลัพธ์การเรียนรู้และการพัฒนาโครงการวิจัยรวมทั้งสภาพปัญหา อุปสรรค และข้อมูลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น ความสนใจ การส่งเสริมกระบวนการบริหารจัดการเกษตรกรแปลงใหญ่ อาทิ สวนยางพารา นาข้าวและปาล์มน้ำมันของเกษตรกร ตามหลักวิถีพุทธในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา

1.2 แบบสัมภาษณ์เกษตรกร ผู้ประกอบการทำ สวนยางพารา นาข้าวและสวนปาล์มน้ำมันเกี่ยวกับองค์ความรู้ต่าง ๆ กระบวนการการจัดการความรู้ รูปแบบของเกษตรกรผู้ประกอบทำสวนยางพารา,นาข้าวและปาล์มน้ำมัน ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ และเกษตรกรที่ทำสวนยางพารา,นาข้าวและปาล์มน้ำมัน ที่ยั่งยืนมีการถ่ายทอดไปสู่รุ่นต่อไป

1.3 แบบสัมภาษณ์เกษตรกรทำสวนยางพารา นาข้าวและปาล์มน้ำมัน วิธีการเตรียมพื้นที่การทำเกษตรกรการปลูกยางพารา นาข้าวและปาล์มน้ำมัน ใส่ปุ๋ยให้มีผลผลิตสูงได้ราคา ที่น่าพึงพอใจและเลี้ยงพลโลกต่อไป

2. แบบบันทึกพบปะผู้ประกอบการ

2.1 แบบบันทึกการพบปะเกษตรกร ผู้ประกอบการการผู้ทำสวนยางพารานาข้าวและสวนปาล์มน้ำมันและเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่รับผิดชอบกลุ่มเกษตรกรและแนวทางส่งเสริมผู้ประกอบการทำเกษตรกรในการทำสวนยางพารา นาข้าวและสวนปาล์มน้ำมัน

2.2 แบบบันทึกการแสดงความคิดเห็นของเกษตรกรผู้ทำสวนยางพารา,นาข้าวและปาล์มน้ำมัน และประชาชนทั่วไป เพื่อบันทึกผลที่เกิดขึ้นจากการได้รับข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ กระบวนการจัดการความรู้ รูปแบบ/กระบวนการ/ยุทธศาสตร์สร้างสังคมของเกษตรกรผู้ทำสวนยางพารา ,นาข้าวและปาล์มน้ำมันที่ยั่งยืนในภาคใต้

2.3 แบบบันทึกความคิดเห็นสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อบันทึกผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกระบวนการองค์ความรู้ รูปแบบการสร้างสังคมเกษตรกรที่ยั่งยืนถาวรในพื้นที่ภาคใต้

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

3.1 นำหนังสือขออนุญาตจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณวิทยาเขต นครศรีธรรมราชแจ้งขออนุญาตเข้าพบเกษตรกรอำเภอทั้ง 4 อำเภอ คือ อำเภอรัตนภูมิ อำเภอกวนเนียงในจังหวัดสงขลา อำเภอหัวไทร อำเภอเชียรใหญ่ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อต้องการทราบข้อมูลของเกษตรกรที่เป็นสมาร์ทฟาร์มเมอร์ เกษตรกรที่ได้รับรางวัลเกษตรกรตัวอย่าง เพื่อนัดหมายในการสัมภาษณ์และการเข้าศึกษาในพื้นที่ดังกล่าว

3.2 การเข้าศึกษาในพื้นที่เพื่อการสัมภาษณ์ การสังเกต โดยมีขั้นตอนเก็บข้อมูล มี 5 ขั้นตอน ซึ่งคณะผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิจัยแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ดังนี้

3.2.1 การรวบรวมเอกสาร (Documentary Study) ได้แก่ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ ภาวะผู้นำ บทบาท การพัฒนาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน

3.2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth interview) ผู้นำกลุ่มเกษตรกรผู้ประกอบอาชีพการทำสวนยางพารา,นาข้าวและปาล์มน้ำมัน

3.2.3 การประชุมระดมความคิดเห็น (brain storming) กลุ่มผู้ประกอบการทำสวนยางพารา,นาข้าวแลปาล์มน้ำมัน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมขององค์ความรู้รูปแบบในการสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรในภาคใต้

3.2.4 ใช้วิธีการเรียนรู้จากสภาพจริง (Authentic Learning) โดยกำหนดโครงการ (Project Design) และใช้กลุ่มผู้ประกอบการทำสวนยางพารา,นาข้าวและปาล์มน้ำมัน เป็นฐานการเรียนรู้ตามหลักอริยสัจ 4 ได้แก่ 1) ขึ้นกำหนดปัญหา (ทุกข์) ศึกษาปัญหา และกำหนดขอบเขตของการและการปัญหา 2) ขึ้นตั้งข้อสมมติฐาน (สมมุติ) โดยพิจารณาสาเหตุของปัญหาที่สาเหตุของความพยายามทำอะไรหลาย ๆ อย่างเพื่อแก้ปัญหาให้ตรงสาเหตุ 3) ขึ้นทดลองและเก็บข้อมูล (นิโรธ) โดยทดลองใช้วิธีการต่าง ๆ และบันทึกผลที่ได้เก็บเป็น

ข้อมูลไว้ 4) ขั้นสรุปข้อมูลและสรุปผล(มรรค) โดยวิเคราะห์ เปรียบเทียบและสรุปผลและแนวทางปฏิบัติ

3.2.5 การรวบรวมเอกสาร (Documentary study) ได้แก่ แบบบันทึกความคิดเห็นสำหรับกลุ่มเกษตรกรผู้ประกอบการทำสวนยางพารา, นาข้าวและสวนปาล์มน้ำมันเป็นรูปแบบการสร้างสังคมความเข้มแข็งของเกษตรกรในภาคใต้

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้มีการศึกษาในพื้นที่ทั้ง 2 อำเภอคือ อำเภอรัตนภูมิ อำเภอกวนเนียง ของจังหวัดสงขลาและพื้นที่ 2 อำเภอคือ อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร ของจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการสัมภาษณ์และการสังเกต ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งนี้ เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่าง ๆ ได้ลึกซึ้ง เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้วไม่มีความชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่าง ๆ เหล่านั้น เพื่อตอบคำถามหลักตามหลักวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์เชิงทฤษฎี ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์

- 4.1 รูปแบบการจัดการทำสวนยางพารา นาข้าวและปาล์มน้ำมัน
- 4.2 ผลกระทบต่อเกษตรกร
- 4.3 มาตรการและวิธีการป้องกันเกษตรกรและผลผลิต
- 4.4 แนวทางส่งเสริม สนับสนุนให้เกษตรกรมีความมั่นคงและเข้มแข็ง

ผลการวิจัย

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ กลุ่มผู้นำองค์กรภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาวนา ชาวสวนยางพารา ชาวสวนปาล์มน้ำมันในภาคใต้ จำนวน 2 จังหวัด 4 อำเภอ คือ อำเภอรัตนภูมิ อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา และอำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร จังหวัด

นครศรีธรรมราช ได้แสดงความคิดเห็นผ่านนักวิจัยตามประเด็นวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 รูปแบบการจัดการเกษตรกรทำสวนยางพารา นาข้าว และปาล์มน้ำมัน แบบสมาร์ฟาร์ม ตามสถานการณ์ปัจจุบัน สรุปได้ดังนี้

1. ผลกระทบเกษตรกรการทำสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา ในการทำเกษตรและมีผลกระทบเกิดขึ้น ราคาพืชผลตกต่ำ ผลผลิตไม่ได้มาตรฐาน ปุ๋ย ค่าแรงงาน แพง ขาดความรู้ในการจัดการ เกษตรกรไม่มีมาตรการและวิธีการป้องกันในด้านผลผลิต ไม่มีการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาชีวิต ตามหลักเกษตรวิถีพุทธ ควรมีแนวปฏิบัตินำเกษตรกร สิ่งสำคัญมีสติและใช้ปัญญาในการจัดการ ยึดหลักธรรมสายกลางมาดำเนินชีวิต การทำงาน ความสามัคคีมีความสำคัญเช่นกันในการอยู่ร่วมกันในชุมชน ทำให้ชุมชนพัฒนาได้ถูกต้องมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนปลอดภัย

2. พัฒนาการจัดการเกษตรกรการทำสวนยางพารา นาข้าวและสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา พบว่า ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ที่จะให้วิถีชีวิตของประชาชนในการพัฒนานั้น เกษตรกรต้องลดต้นทุน ด้วยการจัดสรรพันธุ์ที่เหมาะสมกับดินฟ้าอากาศหรือสิ่งแวดล้อม ใช้ปุ๋ยหมัก ผลิตทำเอง ลดปุ๋ยสารเคมี ลดค่าจ้างแรงงาน อาจใช้แรงงานในครอบครัวให้มากขึ้น ร่วมมือกับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ได้เดินไปในทางสายกลาง และหากนำกระบวนการเกษตรวิถีพุทธมาปรับใช้ ทั้งการไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความขยัน พากเพียร ไม่เกียจคร้าน มีภูมิคุ้มกันที่ดี รู้จักใช้จ่ายทรัพย์ รวมทั้งการศึกษาเกษตรกรต้นแบบ การนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาใช้ จะเป็นแนวทางส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรมีความมั่นคงและเข้มแข็ง

3. รูปแบบการจัดการเกษตรกรทำสวนยางพารา นาข้าว และปาล์มน้ำมัน แบบสมาร์ฟาร์มของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธ ในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา พบว่า จะตอบโจทย์การมีวิถีชีวิตวิถีเกษตร ทั้งในเรื่องสุขภาพที่ดี มีอิสรภาพในการทำงาน อีกทั้งยังสามารถประกอบอาชีพอื่น ๆ ร่วมด้วยก็ได้ เกษตรกรมีโอกาสดำเนินการการผลิตให้เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพและความต้องการของตัวเกษตรกรเองทำให้ต้นทุนต่ำกำไรให้สูง จะเป็นมิติใหม่ทำให้เกษตรกรมีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น โดยนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาบูรณาการเชื่อมโยง

เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรการเกษตร เช่น วิทยุชุมชนมีกัตะประโยชน์ เป็นต้น (อัจฉรา โยมสินธ์ ดร, 2561)

4. การนำหลักการจัดการเกษตรแบบสมาร์ทฟาร์มเมอร์ (Smart Farmer) มาใช้ เพื่อวิเคราะห์วางแผนในการประกอบอาชีพ กรณีเกษตรกรอำเภอรัตนภูมิ (นายเอกชัย ชันทอง, 2561) เป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ เป็นคลื่นลูกใหม่ในวงการเกษตรไทย มีความรู้ มุ่งมั่นที่จะพัฒนาพื้นที่ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ในการปลูกพืช โดยมีการวางแผนการปลูกจากคอมพิวเตอร์ตามหลักสมาร์ทฟาร์ม กรณี (นายวิชาญ แก้วปาน, 2561) เกษตรกรอำเภอเชียรใหญ่ กับรูปแบบการทำเกษตรผสมผสาน มีการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม ในการสร้างมูลค่าเพิ่มและเชื่อมโยงส่งเสริมตลาดสินค้าเกษตร จนประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง มีหลายชุมชนหลายหน่วยงานเข้ามาเยี่ยมชม สั่งซื้อพันธุ์มะพร้าว น้ำหอมจำนวนมาก มีรายการรอบรู้ถิ่นไทย ช่อง 2 NBT เข้ามาสัมภาษณ์ มีหน้า Facebook หลวงชาญการเกษตร เป็นช่องทางเผยแพร่ความรู้และจัดจำหน่ายผลผลิต ซึ่งสวนเกษตรของนายวิชาญ แก้วปาน มีนวัตกรรมพรตน้ำผัก สามารถช่วยย่นเวลาในการรดน้ำผักได้ถึง 80 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งยังอยู่ในขั้นตอนการทดลองและเก็บข้อมูล ในอนาคตสามารถพัฒนาเป็นนวัตกรรมที่เพิ่มมูลค่าต่อเกษตรกรและเป็นแหล่งท่องเที่ยวการเกษตรได้

การนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาบูรณาการกับการเกษตรทั้งนี้ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรการเกษตร สินค้ามีคุณภาพ เป็นที่ต้องการของตลาด มีการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อความมั่นคงทางด้านอาหาร เกษตรกรมีความยั่งยืน ซึ่งมีข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกร ดังนี้

- นายเอกชัย ชันทอง กับการนำหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นธรรมที่ทำให้การทำงานบรรลุความสำเร็จ คือ มีความพอใจในงานของตนแม้จะจบการศึกษาระดับบัณฑิต แต่ยินดีที่จะกลับบ้านเกิดมาเป็นเกษตรกรด้วยความภาคภูมิใจ เอาใจใส่ในงานและเมื่อเกิดปัญหาก็กู้ปัญญาในการแก้ไข (นายเอกชัย ชันทอง, 2561)

- นายสาคร ทองปาน พบว่า เขาได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางการเกษตรและเป็นเกษตรกรอย่างเต็มตัว มีชีวิตที่ลงตัวและมีความสุข เป็นผู้เสียสละทั้งเวลาในการไปเรียนรู้และนำความรู้มาถ่ายทอด รวมถึงการใช้สติปัญญาในการแก้ปัญหาให้กับชุมชน เป็นชาวพุทธที่นำหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 มาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มาใช้เป็นหลักในการสงเคราะห์ ในข้อหา

เป็นผู้นำที่ดีต้องมีความเสียสละ แบ่งปันโดยเฉพาะความรู้ใหม่ ๆ ในการทำการเกษตร ในข้อปีย วาจา พูดด้วยความจริงใจ ไม่หยาบคายกับลูกบ้าน เป็นการนำมาซึ่งความรัก ความสามัคคีให้ เกิดขึ้นในชุมชน ในข้ออัตถจริยา มีความประพฤติที่ดีและเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้อื่น และข้อ สุตท่ายสมานัตตา เป็นผู้นำที่มีความสม่ำเสมอทั้งการประพฤติที่มีความเสมอดั้นเสมอปลาย จิตใจหนักแน่นและให้เกียรติผู้อื่นเสมอ (นายสาคร ทองปาน, 2561)

- นายไสว รัตนถาวร สิ่งที่ประพฤติปฏิบัติมีความสอดคล้องกับหลักในทางพุทธ ศาสนาเรียกว่า คิสิสุข หรือกามโกคิสิสุข 4 เป็นสุขของคฤหัสถ์ สุขของชาวบ้าน,สุขที่ชาวบ้านควร พยายามเข้าถึงให้ได้สม่ำเสมอ,สุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือน ควรมี –house-life happiness ;deserved bliss of a layman ดังนี้

1. อัตถิสุข คือ สุขเกิดจากควมมีทรัพย์สิน คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมใจ ว่าโภค ทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรง ด้วยความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยชอบธรรม –bliss of ownership

2. โภคสุข คือ สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์สิน คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมใจ ว่าโภค ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงชีพ เลี้ยงผู้ควรเลี้ยงชีพและบำเพ็ญประโยชน์-bliss of enjoyment

3. อนณสุข คือ สุขที่เกิดจากการไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมใจ ว่าตน เป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร –bliss of debtlessness

4. อนวัชชสุข คือ สุขที่เกิดจากการประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมใจ ว่าตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใคร ๆติเตียนไม่ได้ทั้งทางกาย วาจาและทาง ใจ –bliss of blamelessness ในบรรดาสุขทั้ง 4 อย่างนี้ อนวัชชสุขมีค่ามากที่สุด (นายไสว รัตนถาวร, 2561)

- นายจำรัส คงนุ้ย แสดงให้เห็นถึงการนำหลักธรรมของการเป็นคนดี มีคุณธรรม หรือเรียกว่า สัปปริสธรรม 7 นั่นคือ ผู้นำสามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนด้วยว่าเกิดจาก สาเหตุอะไร เป็นคนใจกว้างในการยอมรับฟังเหตุผลของลูกบ้าน ด้วยรู้ว่าตนเองมีบทบาทที่ จะต้องนำพาชุมชน ทุกอย่างต้องเดินทางสายกลาง มีการร่วมพบปะ ประชุมเพื่อรับฟังปัญหา และรู้ว่าใครเหมาะที่จะมีหน้าที่อะไร ได้เห็นถึงความเสียสละต่อส่วนรวม การเอาใจใส่ต่อ ลูกบ้าน การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยปัญญา มีความมานะอดทน จนชุมชนได้รับโล่ประกาศ

เกียรติคุณมากมาย มีหน่วยงานหลายภาคส่วนเข้าไปดูงาน ชุมชนตำบลบ้านแหลมจึงเจริญก้าวหน้าขึ้นมาเป็นอันดับ มีความกลมเกลียวในหมู่คณะ นำขึ้นชมต่อผู้ที่พบเห็น (นายจำรัส คงนุ้ย, 2561)

- นายวิชาญ สุวรรณชาติรี เกษตรกรอำเภอควนเนียงหนึ่งในประธาน ศพก.ในกิจกรรมลดต้นทุนการผลิตและการเพิ่มรายได้ในสวนยางพาราและเป็นเกษตรกรต้นแบบ เป็นผู้นำชุมชนในตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ชุมชนมีความเข้มแข็ง สังคมเป็นสุข เพราะหลักการจัดการเกษตรแบบสมาร์ทฟาร์มเมอร์ (Smart Farmer) และการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาบูรณาการร่วมกัน เป็นการพัฒนาที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความยั่งยืนได้ (นายวิชาญ สุวรรณชาติรี, 2561)

อภิปรายผล

การจัดการภาคการเกษตรเป็นเรื่องที่รัฐบาลทุกรัฐบาลจะต้องให้ความสำคัญ เพราะประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรม เป็นปัญหาอ่อนไหวมีเรื่องอารมณ์ความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้อง เกษตรกรจะรู้สึกในเรื่องของการขาดการเหลียวแลจากภาครัฐและไม่ยุติธรรม จึงมีข่าวออกมาในลักษณะของการเทสินค้ายกกลางถนน หรือการปิดถนนเพื่อกดดันให้รัฐบาลลงมาเจรจาเพื่อรับข้อเสนอ ในปี 2561 แม้ว่ารัฐบาลโดยกรมส่งเสริมการเกษตรจะได้มีมาตรการในการช่วยเหลือหลายช่องทาง อาทิเช่น การช่วยเหลือชาวสวนยางพารา 1,800 บาทต่อ 1 ไร่ ครอบคลุมไร่ไม่เกิน 15 ไร่ โดยแบ่งให้เจ้าของสวนยางพารา 1,100 บาทและกุสิลูกจ้างกรีดยาง 700 บาท การช่วยเหลือชาวนา 1,500 บาทต่อ 1 ไร่ครอบคลุมไร่ไม่เกิน 15 ไร่ และสวนปาล์ม น้ำมัน 1,500 บาทต่อ 1 ไร่ครอบคลุมไร่ไม่เกิน 15 ไร่ แต่ก็ไม่สามารถเยียวยาความเดือดร้อนในระยะยาวได้ รูปแบบการจัดการสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลาขึ้น พบว่า 4 อำเภอ 2 จังหวัด คือ อำเภอรัตภูมิ อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา และอำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้มีการพัฒนาจัดการด้านการเกษตรจนมีรูปแบบที่สามารถนำมาเชื่อมโยงกับพุทธศาสนาได้ เกษตรกรพึ่งพาช่วยเหลือตัวเองโดยยึดหลักเหตุและผลของความเป็นจริง ในเรื่องของการตัดสินใจลงทุนด้วยความไม่ประมาท มีสติใช้ปัญญารู้เป้าหมายของการลงทุน การ

วิเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบคอบ มีความอดทนมีความเพียร เกษตรวิธีพุทธมีที่มาจากหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤติ

อนาคตเกษตรกรไทยจะเป็นเช่นไร เมื่อนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ที่ภาครัฐจะนำเทคโนโลยีเข้ามาขับเคลื่อนประเทศ ภาคการเกษตรจะยืนอยู่ตรงไหน ประเทศไทยมีพื้นที่ 321 ล้านไร่หรือประมาณ 513,000 ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 93 เปอร์เซ็นต์ หรือ 138 ล้านไร่ รายได้ภาคการเกษตรคิดเป็น 10 เปอร์เซ็นต์ของจีดีพี ไทยผลิตข้าวอันดับ 6 ของโลก (เวียดนามอันดับ 5) แต่ไทยส่งออกข้าวเยอะเป็นอันดับ 2 ของโลกด้วยมูลค่า 4,400 ล้านเหรียญสหรัฐหรือคิดเป็น 21.9 เปอร์เซ็นต์ของมูลค่าการส่งออกทั่วโลก นี่คือข้อมูลปัจจุบันที่เป็นอยู่แปลว่าข้าวไทยยังมีมูลค่าสูงเมื่อเทียบกับข้าวประเทศอื่น ๆ ดังนั้นเกษตรกรไทยจะปลูกจะขายอะไรจะต้องคิดอย่างรอบคอบ ไตร่ตรองอย่างละเอียด เมื่อไทยก้าวสู่ยุค 4.0 มียุทธศาสตร์ชาติระยะยาว 20 ปีเป็นตัวนำทาง

จากปี 2561 เป็นต้นไปจากเดิมเกษตรกรประมาณ 20 ล้านคนหรือประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ของคนไทยทั่วประเทศ จะต้องมีการเพิ่มขึ้น (รวมผู้วิจัยด้วย) ที่จะยึดหลักเกษตรพอเพียง ด้วยปัญหาทางเศรษฐกิจและการว่างงานที่เพิ่มสูงขึ้น เป็นเกษตรพอเพียงแบบผสมผสานมีกลั่นอายุของความเป็นอินทรีย์ ปลอดภัยได้ผลผลิตที่ตอบโจทย์ความต้องการของผู้บริโภค สินค้าเพิ่มมูลค่า เพิ่มรายได้ มีความปลอดภัยและมีคุณภาพ ทั้งนี้เพื่อความมั่นคงและยั่งยืน

สรุป

กระบวนการวิจัย เรื่อง รูปแบบการจัดทำสวนยางพารา นาข้าวและปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธ ในจังหวัดสงขลาและนครศรีธรรมราช เป็นการวิจัยแบบคุณภาพจากกลุ่มประชากร ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่กลุ่มเกษตรกรผู้ประกอบการทำสวนยางพารา,นาข้าวและปาล์มน้ำมัน จำนวน 16 คน ในเขตพื้นที่ 2 จังหวัด คือ จังสงขลา จำนวน 2 อำเภอ คือ อำเภอรัตนภูมิ และอำเภอควนเนียง ในส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราช มีจำนวน 2 อำเภอ คือ อำเภอหัวไทร และอำเภอเชียรใหญ่ จึงมีกระบวนการลงภาคสนามเพื่อศึกษารูปแบบของเกษตรในแต่ละเจ้าของสวนเจ้าของฟาร์ม ได้ข้อมูลขึ้นมาวิเคราะห์สืบหาเหตุผลของแต่ละแปลงสวนยางพารา นาข้าว และปาล์มน้ำมัน ว่าผลสำเร็จของแต่ละแปลงนั้นมี

แตกต่างกัน วิธีการพัฒนาปรับปรุงแปลงพื้นที่ที่มีความต่างกัน แต่เป้าหมายเดียวกัน คือความสำเร็จในการเพิ่มผลผลิต เป็นการวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย (พระมหาสุทิตย์ อาภากร, 2556)

การวิจัยแบบผสมผสานทั้งการวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เชื่อมโยงข้อมูลความคิดเห็นและพัฒนาการจัดการเกษตรกรทำสวนยางพารา นาข้าว และปาล์มน้ำมัน แบบสมาร์ทฟาร์ม เข้าด้วยกัน จะตอบโจทย์การมีวิถีชีวิตวิถีเกษตร ทั้งในเรื่องสุขภาพที่ดี มีอิสรภาพในการทำงาน อีกทั้งยังสามารถประกอบอาชีพอื่น ๆ เข้าด้วยกัน ทำให้เกษตรกร มีโอกาสเพิ่มผลผลิตให้เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพและความต้องการของเกษตรกรเอง และเมื่อนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา มาเชื่อมโยงแบบบูรณาการ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่การเกษตร เช่น หลักอริยบท 4 หลักธรรมสังคหวัตถุ 4 คิหิสุข หรือกามโกคิสุข 4 สปัปฺริสธรรม 7 จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้การเกษตรและสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความยั่งยืน การนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมืออย่างดี ที่จะเป็นแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับเกษตรกร ซึ่งต้องมีสติและใช้ปัญญาในการจัดการการเกษตรของตน เกษตรกรชาวพุทธควรที่จะต้องนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาไปใช้ให้ถูกกาลเทศะ ตามความเหมาะสม เมื่อมีอาชีพเป็นเกษตรกร จึงไม่ควรประมาท สมควรยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือหลักความเป็นสายกลางหรือที่สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราลงกรณ ได้ตรัสไว้ในเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปใช้ในการทำงาน และความสามัคคีมีความสำคัญเช่นกัน ในการอยู่ร่วมกันในชุมชน ทำให้ชุมชนพัฒนาได้ถูกต้องมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนปลอดภัย และหากนำกระบวนการเกษตรวิถีพุทธมาปรับใช้ จะทำให้เกษตรกรไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความขยัน พากเพียร ไม่เกียจคร้าน มีภูมิคุ้มกันที่ดี รู้จักใช้จ่ายทรัพย์ รวมทั้งการศึกษาเกษตรกรต้นแบบ การนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาใช้ จะเป็นแนวทางส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรมีความมั่นคงและเข้มแข็งตลอดไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 เสนอต่อเกษตรอำเภอในพื้นที่ ผู้ว่าราชการจังหวัด อธิบดี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

1.2 รัฐบาลควรต้องให้ความสำคัญกับภาคการเกษตร เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกษตรกรมีความมั่นคงทั้งปัจจุบันและในอนาคต มิใช่การแก้ไขปัญหาปากท้องของเกษตรกรเป็นรายวัน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 รัฐบาลควรจัดสรรงบประมาณอุดหนุนเกษตรกรแบบยั่งยืน มิใช่ช่วยเหลือเป็นครั้งคราว ปล่อยให้แก้ไขปัญหาโดยไร้ทิศทางเป็นนโยบายชายฝั่งรายวัน

2.2 รัฐบาลต้องแก้ไขปัญหาของเกษตรกรชาวสวนยางพารา นาข้าว และปาล์มน้ำมัน ระยะยาวต้องกำหนดราคารายพารา 60- 70 บาท/กิโลกรัม ข้าวเกี่ยวนละ 15,000 - 18,000 บาท/เกวียน และปาล์มน้ำมัน 4.50-5.00 บาท/กิโลกรัม ขึ้นไป โดยออกเป็นพระราชบัญญัติที่ชัดเจนป้องกันการเอาเปรียบของพ่อค้าปลีกร, พ่อค้าคนกลาง

เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการเกษตร. (2561). การพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวด่านใต้ด้วยเกษตรกรรม. เรียกใช้เมื่อ

13 พฤษภาคม 2561 จาก www.doa.go.th/pibai/n16/v_10-nov/rai.html

นายจำรัส คงนุ้ย. (11 กันยายน 2561). รูปแบบการจัดการสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา. (พีระศิลป์ บุญทอง, ผู้สัมภาษณ์)

นายวิชาญ แก้วปาน. (12 กันยายน 2561). รูปแบบการจัดการสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา. (พีระศิลป์ บุญทอง, ผู้สัมภาษณ์)

นายวิชาญ สุวรรณชาติ. (1 พฤศจิกายน 2561). รูปแบบการจัดการสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา. (พีระศิลป์ บุญทอง, ผู้สัมภาษณ์)

- นายสาคร ทองปาน. (18 กรกฎาคม 2561). รูปแบบการจัดการสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา. (พีระศิลป์ บุญทอง, ผู้สัมภาษณ์)
- นายไสว รัตนถาวร. (12 กันยายน 2561). รูปแบบการจัดการสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา. (พีระศิลป์ บุญทอง, ผู้สัมภาษณ์)
- นายเอกชัย ชันทอง. (8 กันยายน 2561). รูปแบบการจัดการสวนยางพารา นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมันของเกษตรกรตามหลักวิถีพุทธในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา. (พีระศิลป์ บุญทอง, ผู้สัมภาษณ์)
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ. (2556). เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้.
- อัจฉรา โยมสินธ์ ดร. (2561). How to be เศรษฐีพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่ การเกษตรของไทย. เรียกใช้เมื่อ 20 มีนาคม 2561 จาก New Theory: <https://sinelovelymos.wordpress.com/2013/01/30/>